

kaszt megőrizte hagyományos exkluzív helyzetét, s döntő befolyással rendelkezik a hadiipari komplexumok irányításában.

Flexibilis voltát pedig annak felismerése húzza alá, hogy mivel a szocializmus elleni harcot egyedül vállalni nem tudja, a kapitalista szövetségi blokkon belül megelégszik a másodhegedős szerepével, miközben a nyugat-európai integrációban a vezető szerepet ragadja magához.

Korunk német militarizmusa jegyeiben eltér a hagyományostól, különbözőségei a mai nemzetközi osztályviszonyoktól, osztályharctól meghatározottak. Ha eddig a rivális imperialista államok közötti konfliktusok legfőbb forrása volt, a nemzetközi militarizmus részeként a világ valamennyi forradalmi erőivel szembeni el-

keseredett — extrém reakciós és agreszív — harc letéteményese, amellyel szemben csak a szocialista államok katonai ereje képes az egyetemes békét és emberi haladást megőrizni.

A mű érdemei közé tartozik, hogy bőséges anyaggal dokumentálja azt a mérhetetlen kárt, amit a német militarizmus a világ népeinek okozott. Ugyanakkor lehetőséget nyújt a Bundeswehr és a NATO fegyverkezési hajszájának nyomon követésére. A munkát végül igen gazdag irodalmi anyag egészíti ki, amely átfogja a marxizmus—leninizmus klasszikusainak a militarizmus történetére vonatkozó munkásságát és a szovjet, valamint az NDK-beli történetírás erre vonatkozó eredményeit.

Farkas Márton

KATHRIN SITZLER

SOLIDARITÁT ODER SÖLDNERTUM?

Die ausländischen Freiwilligenverbände im ungarischen Unabhängigkeitskrieg 1848—49

(Biblio Verlag, Osnabrück, 1980. 481 o.)

Bátorságra vall, és feltétlenül tisztelet érdemlő vállalkozás egy fiatal, kezdő német történésztől, hogy — vállalva a nyelvi nehézségeket is — a magyar történelem egy viharos, korszakhatárt jelentő időszakából, az 1848/49. évi forradalom és szabadságharcból merítsen témát. Munkája céljaul a szabadságharcban részt vevő külföldi légiók tevékenységének és szerepének az összegezését tűzte ki. A szerző másfél évet töltött Magyarországon az ELTE ösztöndíjasaként, illetőleg kutatóként. Könyve azonos azzal a munkával, amelyet 1974-ben a müncheni Ludwig-Maximilian Egyetem bölcsészeti kara disszertációként elfogadott.

A könyv fő- és alcímének az egybevetése gondolkodóba ejti az olvasót és ez a bizonytalanság a könyv olvasása után is megmarad. Nevezetesen az, hogy a magyar szabadságharcban részt vevő legjelentősebb külföldi légiók bemutatása volt-e a fő cél, vagy pedig annak az elvi kérdésnek a tisztázása, hogy a 19. századi külföldi alakulatok ideológiai azonoság alapján, együttérzésből vettek-e részt más népek harcában, vagy csak anyagi érdekből, zsoldért; és a magyar szabadságharc s annak külföldi légiói e

kérdés tisztázásához csupán vizsgálati alapot nyújtottak?

Szerepük és tevékenységük tisztázása céljából elvi-elméleti kérdések felvetéséből áll a bevezető rész, amelynek rövid summázata az, hogy a légiók végezetül is egy elvont eszméért, a szabadságért, Magyarorszáért, vagy a saját hazájukért harcoltak-e; szolidaritásból, eszmei meggyőződésből, vagy anyagi érdekért, zsoldért. Tovább szűkítve és pontosítva a kérdést: mi készítette a külföldi nemzetiségűeket arra, hogy részt vegyenek a magyar szabadságharcban, illetőleg mi készítette Magyarországot a segítségük igénybe vételére és toborzásukra? Részvételük tényleges segítséget jelentett-e a magyar ügy számára, vagy csak teherterelt? Milyen katonai szerepük volt e köteleknek, és fellépésüknek voltak-e bel- és külpolitikai konzekvenciái?

Érveket és ellenérveket sorakoztat fel a kérdések felvetése során, azok lezárása nélkül. A megválaszolásra főként a légiók történetének konkrét tárgyalása hivatott, ami meg is történik. Ezek az esetek többségében helytállóak, helyenként azonban erőltetetteknek tűnnek. A válaszadás során főként azt a tény nem

veszi mindig kellő mértékben figyelembe a szerző, hogy Magyarország harca nem csak a függetlenségért folyt, hanem a forradalom vívmányaiért is, és hogy a szabadság nem elvont ideált jelentett, hanem az elnyomott népek és osztályok létezési formáját. Magyarország függetlenségi és forradalmi harcának az egybefonódása tette lehetővé, hogy különböző nemzetiségű, ideológiájú és osztályhovatartozású egyének — esetenként eltérő szándékkal és célkitűzéssel — részt vegyenek benne.

Végezetül is az 1848/49-es külföldi légiók tevékenységének a megítélésénél nem az a döntő, hogy milyen szubjektív szándéktól vezéreltetve vettek részt a szabadságharcban, hanem az, hogy objektíve Magyarország függetlenségéért s politikai önállóságáért, és rajta keresztül az emberiség, s benne a saját népük szabadságáért is harcoltak, és ha kellett, az életüket is feláldozták.

A bevezetést követően 3 fejezetben, a német ábécé sorrendjében tárgyalja a német, az olasz és a lengyel légió történetét és keresi a bevezetőben feltett kérdések választát.

Az elsőként tárgyalt német légió történetének feldolgozásakor leírja a légió alapítását, szervezését, az ország különböző részein folytatott toborzás eredményét és a toborzó tisztek munkáját; az anyagi ellátottságát, számadását, felszerelését, fegyverzetét, egyenruházatát, fegyelmi helyzetét; a tisztí kar származását, előképzettségét, és összetételét; a légió meghatározott századainak nemzeti hovatartozás és szociális származás szerinti összetételét; a különböző alegységeknek — különösen a felkelő románok ellen bevetett alakulatoknak — a csatákban kifejtett tevékenységét, harcmóráját és veszteségét; a légió egyesítésére tett kísérleteket és a feloszlására vonatkozó javaslatokat; az első főparancsnokának, Peter Giron ezredesnek a leváltását, a szolgálatból való elbocsátását, és az új főparancsnoknak, August von Thomsdorf őrnagynak a kinevezését; végzetül a pesti cs. kir. katonai törvényszéknek mindkettőjük ellen lefolytatott hadbírói eljárását. Túlságosan gyakran, már-már az öncélúság határát súroló részletességgel foglalkozik a szerző a zsoldkérdéssel, ami bár gyakran hangoztatott és meg-megismétlődő sérelme volt a légióknak, mégis, mindvégig alárendelt kérdés maradt a légió becsületével szemben.

A légió programját és a tevékenysége eszmei indítékait tartalmazó iratokat elemelve megállapítja a szerző, hogy ezekben Magyarország szabadságának és jogainak védelme mellett szerepelt ugyan

az a szándék és felismerés, hogy ezzel közvetve a németországi forradalmat is szolgálják, illetőleg a nemzetek felett álló „szabadság eszméjét” is győzelemre segítik, ezt azonban sosem állították célkitűzéseik középpontjába. Rámutat arra, hogy bár ezekben is történik utalás a magyar és a német érdekek összefonódására, és a légiót egy „szent népszövetség” kereteibe helyezik, hiányzik belőlük azonban az a lengyel légióra olyannyira jellemző igény, hogy a saját nemzetük képviselői és érdekei megvalósítóit légyenek. A közös magyar—lengyel érdekek egybevetése és ebből eredően nemzeti szabadságharcaik kölcsönös támogatása szükségességének a felismerése képezte a lengyel légió felállításának az ideológiai alapját, amely éppen ezért már kezdetől fogva tiltakozott az ellen, hogy zsoldosnak tekintsek; ezzel szemben a német légiónál ez az ideológiai fejlődés később, az első főparancsnok leváltásakor jött csak létre, amikor is hangoztatták, hogy nem zsoldért, hanem a szabadságért és valamennyi nemzet becsületéért harcolnak.

A német légió eszmei arculatának önmeghatározását abban foglalja össze a szerző, hogy az nem mutat fel sajátos vagy eredeti vonásokat, ideológiai tartalmú nyilatkozatai és közleményei stílus, kifejezés és tartalom vonatkozásában viszont teljesen megegyeznek Magyarországon és Németország forradalmi tartományai nyilvános publikációival.

A három tárgyalt külföldi légió közül a német légió szervezettségét, fegyelmét és a magyar szabadságharcban kifejtett tényleges katonai segítségét a másik kettőnél kisebb értékűnek minősíti. Peter Giron ezredes alkalmasságát a főparancsnoki poszt betöltésére, katonai képzettségét, bátorságát és emberi kvalitásait is aláhelyezi a másik két külföldi légió főparancsnoka, Alessandro Monti ezredes és József Wysocki tábornok adottságainak és jellemének.

Ennél a légiónál állt a módjában a szerzőnek leginkább levéltári forrásokra támaszkodnia. A nem ritkán periférikus, gyakran jelentős intervallumokat felmutató levéltári és irodalmi források adataiból minuciózus részletességgel állította össze az alakulat mozaikképét.

Sorrendben a másodikkal, az olasz légióval, a másik két légiónál rövidebben, csak 31 oldalon foglalkozik, abból a megfontolásból, mivel a témára vonatkozóan több olasz és magyar szerző munkája rendelkezésre áll, ami egy összefoglaló igénytel fellepő munka esetében vitatható álláspont. Az olasz légióról alkotott kép azonban így is kerek, és a lényegét

tartalmazza az ismertetés. Rámutat a szerző arra, hogy a külföldi légiók közül az olasz volt a legfegyvelmezettebb és — a létszámához képest — a legütőképesebb, s elsőként emelkedett közülük a reguláris csapatok színvonalára. Ír a magyarországi olasz eredetű alakulatokról, ezek sorsáról, a magyarországi és a piemonti szövetség megkötésére irányuló törekvésekről, Alessandro Monti diplomáciai megbízatásáról és Magyarországra jöveteléről, az olasz légió felállításáról, szervezéséről, nemzetiségi összetételéről, szolgálatáról, egyenruházatáról, harci moráljáról és tevékenységéről, a parancsnokairól, valamint arról az ideológiai kötelekről, amely a tagjait összekapcsolta. Ideológiai szempontból elemzi a légió parancsnokának, Montinak a légió katonáihoz intézett felhívásait és összeveti ezeket a magyar kormányának a néphez intézett, keresztes háborúra felszólító felhívásával. Az elemzés során arra a következtetésre jut, hogy Monti a szabadságon nem annyira az 1848-as forradalom polgári átalakulását és szociális vívmányait értette, hanem inkább a Habsburg-uralomtól való felszabadulást és a népek szuverén nemzeti államokba történő politikai organizációját. Az önálló nemzeti állam és a polgári átalakulás szembeállítását — véleményünk szerint — nem indokolt. A nemzeti szuverenitás elsődlegességének hangsúlyozása természetes, hiszen a Habsburg-birodalom kötelékébe tartozás egyaránt akadály volt az önálló nemzeti állam kialakulásának és a polgári-szociális átalakulásnak is, míg a nemzeti keretek ez utóbbi kifejlődésének tágabb lehetőséget biztosítottak.

A legjelentősebb, harmadikként tárgyalt lengyel légió ismertetése során bemutatja a szerző a különböző lengyel bizottságoknak és személyeknek a lengyelek szervezésére és felfegyverzésére vonatkozó, egymástól is eltérő nézeteit; a magyar kormányférfiak, közöttük Kossuth lengyel-szimpatiaját, de egyúttal fenntartását is egy önálló lengyel légió felállításával kapcsolatban; Bulharyn, Rembowski, Pietrowski (Piotrowski) és mások szervezési tevékenységét; az egymástól elszigetelten szervezett, felállított és harcoló alakulatok végül is légióvá engedélyezett összevonását Wysocki parancsnoksága alatt; a működést rögzítő és módosító szabályzatokat; a tisztek ki nevezésének módját; az egyenruházatot; a légió fegyelmi helyzetét, struktúráját és harci cselekményeit.

A légió tervezett felállításának ismertetésekor részletesen kitér Bemnek Wysockitól, Falkowskitól és másoktól eltérő véleményére és a véleménykülönbség

okaira. A kérdés taglalása során vitatja Kovács Endre véleményét, amely szerint Bem osztozott Kossuth abbeli félelmében, hogy egy önálló lengyel légió felállítása provokálja a cári Oroszországot a közbeavatkozásra. Bem — a szerző okfejtése szerint — tudatában volt annak, hogy a távolabbi lengyel célokat csak az Oroszországgal szembeni közvetlen háborúban lehet elérni. Éppen ezért a légió felállításában elfoglalt tagadó álláspontja nem Oroszország esetleges provokálásának a veszélyére vonatkozik, hanem csupán az idő előtti cári beavatkozás lehetőségére és veszélyére. Egy önálló lengyel légió szervezésében és felfegyverzésében a magyar hadsereg felállításának és felszerelésének akadályozó és késleltető tényezőjét látta. Ez volt tehát — egyéb okok mellett — a fő oka annak, hogy nem javasolta a légió felállítását, és a szerző úgy véli, hogy ezt a tényt a témával foglalkozók eddig nem vették kellően figyelembe.

Kossuth szerepének a megítélésében enyhe szemrehányás érezhető. Nacionalizmussal, következetlenséggel, taktikázással vádolja a lengyelekkel szemben kialakított politikájában, holott az élethálharcát vívó Magyarország sorsa iránt felelősséggel tartozó politikusnak és államférfinak a lengyel kérdést — a távolabbi lengyel célok és érdekek szempontjából is — elsősorban abból az aspektusból kellett megközelítenie, hogy az a magyar ügyre nézve milyen reális haszonnal jár.

Egy alfejezetben bemutatja a szabadságharc továbbfolytatása, illetőleg a fegyverletétel kérdésében megnyilvánuló magyar—lengyel véleménykülönbséget, a magyar—lengyel szövetség felbomlásának megítélését, egy másikban pedig a két legjelentősebb lengyel tábornok, Bem és Dembiński szerepét ismerteti.

A két generális bemutatása alkalmat ad számára arra, hogy hadvezéri képességük, tehetségük és felfogásuk elemzése és egybevetése mellett dióhéjban felvázolja a főhadiszíntér és az erdélyi hadszíntér főbb politikai és harctéri eseményeit, aminek, bár nem tartozik szigorúan a témához, de egy német nyelvű munkában — az események világosabb megértése szempontjából — megvan a létjogosultsága, sőt indokolt is.

A IV. fejezetben rövid, summázott értékelést ad a külföldi légiók közötti különbségekről, tevékenységük jelentőségéről és korlátairól, ideológiájukról, vezetőik katonai képességeiről, valamint emberi kvalitásaikról, rámutat arra, hogy a külföldi légiók és az idegen ajkúak részvétele a magyar szabadságharcban csak ürügyként szolgált a cári beavatko-

zásra. Az intervenció valódi oka a magyar fegyverek sikere, a status quo felborulásától és nemzeti államok kialakulásától, valamint a forradalomnak cári területre történő kiterjedésétől való félelem volt.

A munkára jellemző a tárgyilagos, pártatlan állásfoglalás, a források és adatok korrekten felhasználása. A szerző jó áttekinthetőséggel rendelkezik az európai és a magyar forradalomról; alaposan ismeri az 1848/49. évi magyar forradalom és szabadságharc eseményeit és az irodalmat, amit a gazdag irodalomjegyzék is igazol. Bőséges jegyzetanyag, forrásjegyzék és névmutató egészíti ki a könyvet. A magyar neveket, helységneveket, a levéltári és irodalmi források címét az esetek többségében helyesen, a magyar írásmódnak megfelelően adja meg.

Csökkenti a munka értékét a sok pontatlan hivatkozás. A német légió esetében például az 1848/49. évi forradalom és sza-

badságharc iratainak a Hadtörténelmi Levéltár őrizetében levő fondjába tartozó mintegy 300 hivatkozott aktájából körülbelül 31 jelzet teljesen rossz, további 33 pedig egyéb hiányosságokat vagy pontatlanságokat tartalmaz. Nagy kár! A nagyszámú pontatlanságnak csak kis hányada írható a gépelés terhére.

A könyvet — a címlap kivételével — nem nyomdai, hanem sokszorosítási eljárással állították elő, feltehetően a téma iránti mérsékelt érdeklődés és a kiadási költségek csökkentése miatt.

A fő kérdés, a légiók részvételének elvi megokolása, kevésbé látszik megalapozottnak és meggyőzőnek, mint a tényleges szerepük és tevékenységük részletes, tárgyilagos leírása. A munkát a külföldi légiók történetével és tevékenységével foglalkozó magyar történész-hadtörténész is eredményesen használhatja.

Böhm Jakob

TEMESVÁRY FERENC

A SÁRVÁRI NÁDASDY FERENC MŰZEUM FEGYVERGYŰJTEMÉNYE

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 135 o.)

Mint azt a könyv címe is jelzi, a szerző a sárvári múzeum fegyvergyűjteményének ismertetését tűzte ki céljául és ezt a feladatot kiváló szakszerűséggel oldotta meg.

A vállalkozás annál is inkább dicséretes, mivel katalógus jellegű fegyverismertetés irodalmunkban elég ritka és mivel a leírt gyűjtemény általános összetételű (különböző korokból és népektől származó fegyverekből áll), az olvasó a szakszerű ismertetésekből széleskörű tájékoztatást nyer.

A katalógus 190 fegyvert, illetve fegyvertartozékot ír le és minden egyes darabot rajzban is ábrázol, emellett a méreteket, valamint a jellemző adatokat is megadja. A könnyen áttekinthető szerkezeti felosztás külön fejezetekre bontja az anyagot:

Tűzfegyverek és tartozékok — Szálfegyverek — Űtő- és süjtőfegyverek — Vágó- és szűrőfegyverek — Védőfegyverek.

A megadott fejezeteken belül alfejezetek (Puskák, pisztolyok, ágyúk, lőportartók stb.) teszik még áttekinthetőbbé az ismertetést.

Egyes fejezetekből — szemléltetésként — néhány jelentősebb darabot bemutattunk.

A lőfegyverek közül kétségtelenül a legnagyobb figyelmet érdemlik a XV. századból származó ágyúk. Ezek közül kettő kamarafészekkel bíró forgó vastarack, más néven siska. Mindkettő csöve bordákkal erősített. Az egyik űrmérete 65 mm, a másiké 50 mm.

Az ismertetett darabok a legrégebb magyar hátultöltő lőfegyverek csoportjába sorolhatók.

A harmadik, ugyancsak a XV. századból származó ágyúcső szintén kovácsoltvasból készült, de elöltöltő. Űrmérete 58 mm.

A buzogányok közül helytörténeti vonatkozása miatt érdemel kiemelés az a gerezdes vasbuzogány, mely a szerző feltevése szerint azonosítható Sárvár város elvesztettnek hitt, nagy becsben tartott polgármesteri jelvényével. A „hatalmi jelvényt” a város mindenkorai tisztikara évszázadokon keresztül megőrizte, de az 1920-as években ismeretlen körülmények között elveszett. 1951-ben került ajándékozás útján a Nádas-